

BEDŘICH SMETANA

– utemeljitelj češke
nacionalne opere

marija barbieri

Bedřich Smetana (1824. – 1884.) bio je na pragu svoje četrdesete godine kad je prionuo skladanju besmrtnne himne češkoj umjetnosti – *Prodanoj nevjesti (Prodaná nevěsta)*. Za njim su tada već bili uspješni koncertni nastupi na kojima je još kao šestogodišnjak svojim pijanističkim umijećem zadivio slušatelje, školovanje na Akademskoj gimnaziji u Pragu i u Plzeňu. Već je skladao svoju prvu operu *Braniboři v Čechách (Brandenburžani u Češkoj)*. Upoznao je Hectora Berlioza, Roberta i Claru Schumann i Franza Liszta, kojemu je posvetio novu skladbu za klavir *Šest karakterističnih komada*. Kasnije prijateljstvo s Lisztom ohrabrilu ga je da osnuje Klavirski institut koji je postao važno središte praškoga glazbenog života.

Smetana je, dakle, bio već poznati skladatelj kad mu je 1863. godine u ruke došao libreto Karela Sabine sa sadržajem iz narodnoga života; učinilo mu se prikladnim da sklada češku nacionalnu operu. I tako je nastala *Prodaná nevěsta*. Izvorna verzija, praižvedena 30. svibnja 1866., naišla je na slab odaziv. Bilo je to djelo u dva čina. Izvođači su, osim dvojice profesionalnih pjevača, bili amateri. Između pojedinih glazbenih brojeva bio je govorni tekst, nije bilo plesnih umetaka i još nekih danas poznatih odlomaka. Smetana je i sam uvidio da se tu mora nešto izmijeniti. Zamijenio je govorne dijelove recitativima uz pratnju orkestra, dodao finale prvoga čina i zbor na početku drugoga te prelijepu ariju Mařenke (Marice) u trećem činu. Ali najvažniji

dodatak bili su plesovi polka, skočna i furijant i podjela opere na tri čina. U novom obliku izvedena 25. rujna 1870., opera je postigla golem uspjeh, potvrdila Smetanu kao tvorca češke nacionalne opere i donijela mu međunarodni uspjeh. Zanimljivo, Ivan pl. Zajc predstavio ju je hrvatskoj publici samo tri godine nakon premijere, 18. listopada 1873. godine.

Smetana je skladanju pristupio na pomalo neuobičajen način. Najprije je skladao briljantnu uvertiru mozartovske kvalitete, a tek onda pristupio skladanju cijele opere. Premda Sabinin libreto nije osobito inventivan, svojim je stvaralačkim genijem Smetana uzdignuo stereotipnu radnju sa stereotipnim karakterima na razinu najveće umjetnosti i pružio nedostižan primjer narodne komike na glazbenoj pozornici. Prizori iz seoskoga života koji prate glavnu priču o ljubavi Marice i Janka potreban su okvir koji obogaćuje scenska zbivanja i omogućuje da do pravog izražaja dođu zbor i bogata tradicija pučkog muziciranja. Svježina, životnost i radost pršte od uvodnog takta do finala i sve to djeluje neobično lako i prirodno, izraženo rijetko profinjenim glazbenim jezikom koji odaje izvanrednog majstora orkestracije, što posebice dolazi do izražaja u plesovima.

Smetana je postao prvi dirigent Privremenog kazališta, prva ličnost ne samo češkoga glazbenog nego i kulturnog života; položio je temeljni kamen za gradnju Národnog divadla i praižveo 16. svibnja 1868. u Novogradskom kazalištu svoju treću operu – *Dalibora*, izrazit primjer glazbene romantike potaknute narodnim folklorom i domoljubnim zanosom. *Dalibor* je zapravo jedina Smetanina tragična opera s izrazito herojskom tematikom. Ali kad se skine patina prošlosti – koju su vrijeme i izmijenjeni ukus današnjice učinili vidljivijom i manje prihvatljivom – ostaju neki odlomci

koji sadrže nesporne vrijednosti i još mogu iskreno uzbuditi snagom svoje otvorenosti. *Dalibor* je naišao na topao prijam, ali i nepovoljne kritike, točnije kritičari su se podijelili. Jednima se sviđao tzv. vagnerizam u operi u kojemu se orkestru daje veća uloga, a drugima se više sviđao model talijanske opere s predominantnom ulogom glasa. Sukobi su bili oštri. Na Smetaninu stranu stao je i Dvořák. Prva izvedba *Dalibora* u Hrvatskoj bila je u vrijeme intendanture Stjepana Miletića (1868.–1908.) u Zagrebu 1895. godine.

Smetana je u siječnju 1873. godine postao umjetnički ravnatelj kazališta i u njemu prouzveo još nekoliko svojih opera. U ožujku 1874. izvedene su *Dvě vdovy* (*Dvije udovice*) s temom iz francuskoga građanskog života i prema uzoru ležerne francuske komedije. Opera je skladana u „uglednom salonskom stilu“, kako je priznao sam skladatelj, i sa salonskom profinjenošću, pa se odmah publici svidjela, premda su joj predbacivali Wagnerov utjecaj. Richard Strauss ju je osobito volio. *Dvije udovice* izvedene su u Zagrebu 1924. godine.

A onda se dogodila najveća tragedija u životu glazbenika: gluhoća. U listopadu 1874. Smetana je potpuno oglušio. Napustio je mjesto ravnatelja kazališta i prepustio svoje obaveze dirigentu Adolfu Čechu (1841.–1903.). Dobio je pristojnu mirovinu, napustio je Prag i u mirnom okružju doma svoje najstarije kćeri u mjestu Jabkenice počeo raditi na svojem kapitalnom orkestralnom djelu – ciklusu od šest simfonijskih pjesama *Má vlast* (*Moja domovina*). Tada nastaju i opere *Hubička* (*Poljubac*), prouzvedena 1876. godine u Privremenom kazalištu, i *Tajemství* (*Tajna*), prouzvedena 1878. godine u Novogradskom teatru. Prošlo je dvanaest godina od velikoga uspjeha *Prodane nevjeste*. Smetana nije mogao sakriti bol zbog gluhoće,

zbog sudbine koja ga je zadesila i perspektive tužne budućnosti. Iako ne tako izrazito i tako očito kao u *Kvartetu u e-molu*, i te njegove opere više će obilježiti elegičnost i tuga nego vedrina i iskonska životna radost koja proizlazi iz svake note *Prodane nevjeste*.

Nastala iste godine kad i kvartet *Iz mog života*, opera *Poljubac* sadrži elemente Smetanina glazbeno-scenskog stvaralaštva – zanimanje za češko selo i svakidašnji život običnoga čovjeka. Ali u njoj nećemo pronaći objesnu, neodoljivu komiku *Prodane nevjeste*. Radnja opere sadrži doduše komične elemente, ali humor djela i neke gotovo pomalo groteskne scene obogaćene su lirsko-elegičnim elementima. Jednostavna priča o toliko željenom poljupcu koji nevjesta odbija dati mladoženji prije vjenčanja, svađa mladih ljudi i njihova pomirba na kraju pružili su Smetani, dobrom poznavatelju ljudskih osjećaja, mogućnost da duboko psihološki razradi likove svojih junaka i njihove odnose. Toliko je životne istine, topline, radosti i tuge, neposrednosti i iskrenosti doživljavanja te čiste ljepote glazbe u toj operi da je do danas očuvala svježinu, a na premijeri godine 1876. u Pragu oduševila je slušatelje koji su urnebesnim pljeskom pozdravljali tada već gluhoga skladatelja. Opera s naslovom *Cjelov* prvi je put izvedena u Zagrebu 1895. godine.

Na *Poljubac* podsjeća sljedeća opera, *Tajna*; slične su neke značajke sižeja, ali je i ista libretistica, mlada češka pjesnikinja Eliška Krásnohorská. To je doduše komična opera, i to uglavnom zbog sretnog završetka, ali ni u njoj nećemo pronaći komične situacije ni komične likove, ni polet i pokretnost ritmike *Prodane nevjeste*. *Tajnom* dominira sjeta i gorčina zbog osjećaja koji su morali biti zapreteni prije nego što im je bilo

dopušteno da se razviju. No i u toj operi, kao i u ostalim Smetaninim djelima, ima mnogo ljudske topline i neposrednosti. Prva izvedba *Tajne* u Hrvatskoj bila je u Zagrebu 1940. godine.

Svoju četvrtu operu, *Libuša*, skladanu ubrzo nakon opere *Dalibor*, koju je zapisao kao svečanu operu u tri čina, Smetana je skladao od 1869. do 1872. godine. Izvorno je bila namijenjena proslavi krunidbe Franje Josipa za češkoga kralja. Ali Franjo Josip se predomislio pa je opera čekala drugu svečanu prigodu. Ta se dogodila tek 11. lipnja 1881. godine, kad je otvoren praški Národní divadlo. Tematika opere je iz narodne mitologije, u težnji za poticanjem ljubavi prema domovini i iz domoljubne svijesti, i namijenjena je prigodnom izvođenju, u odabranim trenucima veličanstvenih i presudnih zbivanja u životu naroda. Kao što se Daliborovom patnjom izražava uporna težnja za idealom ljubavi i slobode, koja ne preže ni pred kakvom opasnošću i ne izbjegava ni krajnju žrtvu, tako se i u tom djelu očituje elementarna snaga prkosa i vjere u smisao takve žrtve. Patnja, koja u budućnosti može postati plodonosna, glavna je tema u *Libuši*, grandiozno koncipiranom djelu, u kojemu su, i ovaj put na temelju legende, umjetnički predstavljena ista nagnuća za slobodnim prostorima. Smetana je htio svečanom apoteozom finala opere izraziti prirodni tijek života jednog naroda koji se uporno bori za svoja prava i slobodu, a takvu simboliku domoljubnog zanosa i umjetničke uvjerljivosti omogućilo mu je to što je događanja smjestio u davninu. Tako je retrospekcija umjetnički prikazana kao proročko vizionarstvo, čime je postignut znatan učinak, a umjetnička izražajnost Smetanine glazbe na odgovarajući je način predočila tu preobrazbu. *Libuša* je dočekan s oduševljenjem. Međutim, kazalište je ubrzo izgorjelo. Smetana je uložio

golem trud i ugled da se prikupe sredstva za obnovu i ono je ponovno otvoreno 18. studenoga 1883., naravno s *Libušom*. U Zagrebu je *Libuša* prvi put izvedena 1933. sa Zinkom Kunc u naslovnoj ulozi.

Godine 1882. u Novogradskom kazalištu bila je praizvedba Smetanine posljednje dovršene opere *Čertova stěna* (*Đavolja stijena*). Vrlo osebujna opera, djelo koje je završio posljednjim snagama (potpuno podređeno zakonu intimnih dvojbi, u znaku kojih je Smetana živio i skladao od svoje zrele stvaralačke dobi do smrti), izmaknula je žanru komične opere, u koji se formalno ubraja, i zašla na područje halucinantnih vizija iz stvarnih životnih i moralnih nedoumica. Ta manje poznata strana Smetanina genija potvrđuje njegovu veličinu i bitna je okosnica završenog razdoblja neomantizma tkriva gotovo posve nepoznate aspekte njegova stvaralaštva.

Smetanino zdravstveno stanje sve se više pogoršavalo. Zimi 1882./1883. trpio je teške duševne boli, padao u stanja jake depresije, patio od nesanice, doživljavao halucinacije i povremeno potpuno gubio dar govora. No ipak je radio na novoj operi. Nazvao ju je *Viola*, a siže je napisan prema Shakespeareovoj komediji *Twelfth Night or what you will* (u nas izvedenoj kao *Na Tri kralja ili kako hoćete*). Nedovršeni fragment izveden je koncertno 1900. godine, a Národní divadlo uvrstio ju je na repertoar 1924. godine. Već potpuno pomračena uma, otac češke glazbe, šezdesetogodišnji Bedřich Smetana umro je u umobolnici u Pragu 12. svibnja 1884. godine. Dotaknuo se gotovo svih područja, skladao je komorna i orkestralna djela, instrumentalnu i vokalnu glazbu, ali ostat će upamćen poglavito po ciklusu simfonijskih pjesama *Moja domovina* i biseru komične opere *Prodanoj nevjesti*.